

TJØRHOMSAMLINGEN

TEKST Grethe Lunde Øvrebo

Hans Nopper, *Plakatmotiv*, 2001, fargetresnitt.

«Det hviler et kunstnerisk høytrykk over Haugesund», skrev kunstkritiker Trond Borgen da Tjørhomsamlingen, bestående av nærmere 250 høytrykk, for første gang ble vist i Haugesund Billedgalleri. Under tittelen «En manns verk – alles glede» understreket Borgen betydningen av at en så stor privat samling høytrykk, av så høy kvalitet, nå er åpent tilgjengelig til alles glede. Donasjonen har også fått betydning for kunstmuseets framtidige arbeid med forvaltning og formidling av billedkunst.

Haugesund Billedgalleri ble opprettet i 1973 og er byens kunstmuseum og regionens ledende formidler av kunst. Det kommunalt drevne museet ligger vakkert til med utsikt over Byparken, nord i Haugesund sentrum. Anlegget rommer to magasiner, 7 utstillings-saler, kontorlokaler og fasiliteter for publikum. I dag inneholder kunstsamlingen over 2000 kunstverk. De aller fleste kunstgreiner er representert, men hovedvekten er på maleri, tegning, grafikk og skulptur. Samlingen legger spesiell vekt på tilvekst av kunstnere eller kunstverk med tilknytning til Vestlandet, men pedagogisk anvendelighet og impulser fra dagens skiftende kunstliv spiller også en rolle i innsamlingsarbeidet. Utgangspunktet for samlingen og etableringen av kunstmuseet var Haugesund Kunstforening sin sjenerøse gave til kommunen i 1973. På Kunstforeningens 60-års dag ble kunstsamlingen, som den gang besto av 444 kunstverk, en boksamling og et legat, donert Haugesund kommune. Betingelser for gaven var etablering av et offentlig kunstmuseum, utvidelse av eksisterende kunstanlegg, vederlagsfrie utstillingslokaler og daglig administrasjon av Kunstforeningen.

Haugesund Kunstforening disponerer to utstillingssaler i dagens anlegg. Foreningen arrangerer løpende salgsutstillinger og står for ulike medlemsaktiviteter som foredrag, kafédriфт, kunstreiser med mer.

Haugesund Billedgalleri ble konsolidert med Haugalandmuseene AS i 2005. Konsolideringen har bl.a. tilført Billedgalleriet statlige innkjøpsmidler,

faglig samarbeid om forvaltning av samlingen, flere formidlingstjenester og økt markedsføring. Kunstmuseet produserer utstillinger fra egen samling, minneutstillinger og låner inn utstillinger fra andre kunstmuseer/samarbeidspartnere, bla. Nasjonalmuseet for kunst, arkitektur og design. Senhøstes 2008 mottok Haugesund Billedgalleri en sjeldent stor gave. Professor i teologi Ola Tjørhom (f. 1953), hadde i løpet av mange års innsats bygget opp den største private samlingen av høytrykk (tresnitt, linoleumssnitt og trestikk) her til lands. Billedgalleriet takket ja til gaven som besto av nærmere 250 høytrykk, noe litteratur og diverse informasjonsmaterieil. Samlingen ble innlemmet i museets øvrige kunstsamling og fikk navnet «Tjørhomsamlingen».

Litt om teknikken – trykkemetode og kunstform

Høytrykket var den trykkemetoden som kom tidligst i bruk, men som kunstform har høytrykket variert i omfang og oppmerksomhet. Under Han-dynastiet (200 f.Kr.–220 e.Kr.) i Kina, ble utskårne klebersteinsblokker benyttet til mønstetrykking av stoff. I Europa fra 1400-tallet av ble tresnittet særlig nyttet i boktrykkerkunsten. Først mot slutten av 1800-tallet fikk tresnittet status som en selvstendig, kunstnerisk grafisk teknikk. Vår egen Edvard Munch så muligheter for sitt ekspressive uttrykk i trevirkets egenart og motstand. Haugesund Billedgalleri eier fra før av et svært fint tresnitt av Edvard Munch: *Vampyr*, innkjøpt til samlingen i 1915. Edvard Munch og ekspresjonismen fikk mye å si for tyske kunstnere.

Foruten i Norge, har kanskje tresnittet og lino-snittet i Europa hatt størst betydning og utbredelse nettopp i Tyskland.

Tegningen lages på en treplate eller linoleumsplate. Alt som skal være hvitt eller i en annen farge i det ferdige trykket skjæres bort med kniv eller huljern, slik at tegningen som skal ha trykkfarge, blir stående i et opphøyet relieff. Hvert motiv kan bestå av flere forskjellige trykkplater som er nøye avpasset til hverandre, slik at fargefeltene i det ferdige trykket stemmer.

En bred valse med trykkfarge rulles over platen slik at den kun berører og avsetter farge på de opphøyde feltene. Papiret legges oppå platen og presses mot denne. Når papiret løftes av, har man fått et speilvendt avtrykk av tegningen i platen.

Til trykkeplater for tresnitt benyttes ofte furu eller bjørk. Til trestikk benyttes endevved, gjerne av hardt frukttre. I trestikkene kan det arbeides med finere linjer og detaljer enn i tresnittet og linoleumssnittet, og det kan lages et tilnærmet ubegrenset antall trykk uten at platen forringes.

Noe av det som karakteriserer og som fascinerer dem som har valgt denne høytrykksteknikken, er nettopp det nære samspeillet mellom materiale, teknikk og uttrykk (form og innhold). I grafikkmiljøet i dag eksperimenteres det aktivt med teknikken. En tendens er tilbakevingen til ettblads-trykket, som er kjent fra grafikkens opprinnelse. Dette dreier seg også om en bevegelse bort fra mappegrafikk-format til monumentale veggbilder, gjerne trykket på lerret. Man konsentrerer seg om ett ark som enten trykkes i svært små opplag, eller om et unikat der platen ikke benyttes mer enn én gang.

Conrad Felixmüller, *Selvportrett*, ca. 1920, tresnitt.

Utviklingen går også fra trykkpresse til trykk for hånd. En del kunstnere, bla. tyske, går dessuten nye veier både når det gjelder bruk av bunnmateriale og trykkeunderlag (nye papirtyper som makulerings- og avis-papir benyttes). Grensene mellom tresnitt og maleri tematiseres og sprenges. Nye teknikker og kombinasjoner av fotografi, maleri og skulptur utforskes. Noen kunstnere velger å bruke begrepet tretrykk istedenfor tresnitt for å signalisere vektleggingen av selve trykkingen som en skapende prosess. Enkelte kunstnere anser også selve trykkplaten/stokken som et autonomt kunstverk som stilles ut sammen med det ferdige grafiske trykket.

Haugesund Billedgalleri og grafikksamlingen

Haugesund Billedgalleri hadde fra før av en rikholdig grafikksamling med spesielt mange arbeider fra 1960-1990-årene. Haugesunds egen høytrykkskunstner og tidligere gallerileder Trygve Goa ser Billedgalleriets fremragende grafikksamling i sammenheng med lave innkjøpsbudsjett, periodens grafiske nyskaping og eksperimentering, og den kraftige økningen i antall kunstnere som arbeidet med grafikk. For Haugesund Billedgalleri ble grafikken, når maleri og skulptur ble for kostbart, en måte å formidle sentrale kunstneriske strømninger i tiden. I dag utgjør samlingen et viktig kunsthistorisk dokument over den perioden som gjerne kalles «grafikkens tiår» (1970-årene).

Tjørhomsamlingen

Ola Tjørhom har konsentrert samlingen omkring norske kunstnere som har hatt høytrykket som hoveduttryksform fra 1940-tallet og framover. Fra 1940-tallet og utover fikk tresnittet en oppblomstring i Norge, via den såkalte «tresnittskolen». Kunstnere som Henrik Finne, Paul René Gauguin, Vilhelm Tveteraas, Bernhard Berbom, Knut Frøysaa, Terje Grøstad, Ellef Gryte, Sverre Hjertsen, Eystein Sigurdsson og Svallaug Svalastoga m.fl. er alle

Trygve Goa, *Budbringeren*, 1984, linoleumssnitt.
Ludvig Eikaas, *Skytterdansen*, 1954, tresnitt.

representert i Tjørhomsamlingen. «Den norske tresnittskolen» bar fram en felles tro på at tresnittet kunne være innen økonomisk rekkevidde for alle. Høytrykket ble et billig og demokratisk alternativ til det langt mer kostbare oljemaleriet. I Tjørhomsamlingen finnes det i tillegg til de

norske kunstnerne, også internasjonalt anerkjente grafikere som Käthe Kollwitz, Max Beckmann, Conrad Felixmüller, Otto Pankok, HAP Grieshaber, Peter Brandes m.fl. Dessuten er sentrale kunstnere i en rekke land fra alle kontinenter representert.

Ola Tjørhom har, i tillegg til å velge representative arbeider fra de aktuelle kunstnerne, også tatt utgangspunkt i eget interessefelt i valg av arbeider til samlingen. Mange arbeider behandler religiøse temaer eller omhandler eksistensielle problemstillinger som liv, død, det ondes problem o.l.

Tjørhomsamlingen gir oss en unik mulighet til å se den kunstneriske spennvidden innenfor denne kunstneriske uttrykksformen, med de eldste bildene fra slutten av 1800-tallet fram til de nyeste fra 2000-tallet. Samlingens bredde og tidshistoriske spenn gir en helhetlig framstilling av tresnittets utvikling, noe som gjør den unik i både faglig og museal sammenheng.

Forvaltning av samlingen

Noen forutsetninger for forvaltning av Tjørhomsamlingen var til stede allerede før donasjonen, og flere er kommet til i etterkant. Haugesund Billedgalleri har gode visningslokaler for grafisk kunst. Grafikksalen ligger under bakkenivå og har lysforhold tilpasset arbeider på papir. Med en egen sal for visning av papirarbeider sikres en jevnlig formidling også av grafisk kunst.

Linoleumssnitteren Trygve Goa (f. 1925) og hans kunstnerskap er sterkt knyttet opp mot Haugesund Billedgalleri som institusjon og til byen Haugesund. Trygve Goa er født og oppvokst i Haugesund. Mesteparten av sitt liv har han virket her i byen, og i en årrekke var han også styreleder i Haugesund Kunstforening og senere intendant ved Haugesund Billedgalleri. Han regnes i dag som en av landets betydeligste grafikere. Kunstkritiker Trond Borgen hevder at «(...) som linoenitter har han knapt sin like her i landet» (Trond Borgen: *Trygve Goa – Grafikk 1952–2000*). Billedgalleriet har det meste av Goas produksjon i samlingen. Også med tanke på den kunstneriske «arven» etter Goa, er det interessant å videreføre denne med eldre og nyere verk, fra inn- og utland. Tjørhomsamlingen har bidratt stort til dette arbeidet.

Det satses også på videre tilvekst av høytrykk til samlingen. I etterkant

av donasjonen er det mottatt flere gaver fra Otto Johannessenfondet (en stiftelse som kjøper inn kunstverk som gis i gave til Haugesund Billedgalleri). Flere arbeider av bl.a. Niclas Gulbrandsen, Annette Kierulf, Caroline Kierulf, Peter Brandes og Terje Bergstad er tilført kunstsamlingen. Arbeider av Tom Gundersen er innkjøpt av Haugesund Billedgalleri, og Haugesund Kunstforening har kjøpt verk av Anne Kampmann, som også er gitt i gave til Haugesund Billedgalleri.

Haugesund Billedgalleri arbeider med å lage en katalog over samlingen. Utgivelsen skal inneholde en bestandskatalog med bilder av hvert enkelt kunstverk. I tillegg vil den inneholde flere artikler som på ulikt vis belyser høytrykket. Seniorforsker Sidsel Hellesen ved Nasjonalmuseet står for en artikkel om høytrykkets kunsthistorie belyst med eksempler fra Tjørhomsamlingen. I tillegg skildrer hun arbeidsprosessen bak et ferdig tresnitt. Kulturviter Grethe Lunde Øvrebø har i samtaler med kunstnere som Peter Brandes (DK) og Tom Gundersen (N) fått innblikk i kunstnerens arbeidsdager, deres motivasjon for å arbeide med tresnittet/linoleumssnittet som kunstnerisk uttrykksform og deres tanker om høytrykkets framtid. Giveren Ola Tjørhom forteller om sitt engasjement for grafikken i artikkelen «Til tresnittets pris». Boken planlegges utgitt høsten 2012.

Haugesund Billedgalleri har inngått et samarbeid med Rogaland fylkeskunstlag om å produsere vandreutstillingen *SNITT OG FLATE* over et utvalg verk fra Tjørhomsamlingen og museets egen grafikksamling. Utstillingen skal på turné i Rogaland fylke i 2012. Til utstillingen utvikles det også et pedagogisk opplegg som kan benyttes av skoleelever og andre interesserte på utstillingsstedene. Kunsthistorikeren Hildegunn Guddal Svensson kuraterer utstillingen og utarbeider formidlingsopplegget.

I tillegg til kunstverkene i seg selv, er formidling alfa og omega for et kunstmuseum. Det pågår et stort arbeid for å formidle Tjørhomsamlingen til

skoleelever i regionen vår. Med god støtte fra «Kunstløftet» / Norsk kulturråd og Den kulturelle skolesekken lokalt, skal prosjektet «KUNSTEN Å FORTELLE – TJØRHOMSAMLINGEN» engasjere skoleelever i arbeid med billedkunst, digitale fortellinger og sammensatte tekster. Elevenes historier tar utgangspunkt i utvalgte bilder fra Tjørhomsamlingen, og resultatet publiseres på egen nettside: www.digitalfortalt.com. Prosjektet er utarbeidet i samarbeid med i/o/lab Rogalands senter for framtidskunst, kunsthistoriker Hildegunn Guddal Svensson og pedagog Tove Selås ved Haugalandmuseene AS.

En gave som Tjørhomsamlingen har fått stor betydning for Haugesund Billedgalleri. Det kan være riktig å si at ”det hviler et kunstnerisk høytrykk” over Haugesund i mer enn en forstand. Vår profil som et museum også for høytrykk, gjør oss interessante både for kunstnere og institusjoner i inn- og utland. Dessuten har vi fått anledning til å legge vekt på og videreføre den kunstneriske arven fra grafikeren Trygve Goa. Dagens kunstnere fornyer interessen for høytrykket med nye innfallsvinkler, eksperimenterende og sjangeroverskridende metoder. Haugesund Billedgalleri er svært glad for å få anledning til å fordype seg i og føre videre et så spennende fagfelt som grafikken og høytrykket.

Satao Watanabe, *Kristi Himmelfart*, 1992, tresnitt.